

אוניברסיטת בר-אילן

הבדלים אינדיווידואליים במרכיבי השיח בקרב ילדים המאובחנים על הספקטרום האוטיסטי
עם בני גילם בזיקה לאופי הסיטואציה החברתית

יעל פינק-רוזנברג

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית ספר לחינוך
של אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ח

רמת גן

רקע. רכישת שפה היא מיומנות עיקרית בהתפתחותם של ילדים בגיל הרך. אחד מתחומי השפה הוא תחום הפרגמטיקה שפירושו השימוש בשפה. הפרגמטיקה מייצגת את דרכי השימוש בשפה בהקשר החברתי ובהקשר התקשורתי שלה (Owens, 2008), והיכולת הפרגמטית מהווה תמיכה לאינטראקציה חברתית שוטפת (Bates, 1976). לילדים המאובחנים על הספקטרום האוטיסטי יש קושי ממשי בפרגמטיקה של השפה (Rapin & Dunn, 2003). ספרות המחקר שעוסקת בתחום זה מתייחסת בעיקר לאינטראקציה של ילדים בעלי ASD (Autism Spectrum Disorder) עם מבוגרים וכן לאינטראקציה של בוגרים בעלי ASD לבין בוגרים אחרים, אך היא ממעטת לעסוק באינטראקציה בין ילדים בגיל הרך (Lam & Yeung, 2012; Paul, Orlovski, Marcinko & Volkmar, 2009).

מטרת המחקר. בדיקת איפיונים במרכיבי השיח אצל ילדים המאובחנים על הספקטרום האוטיסטי בזיקה לאופי הסיטואציה החברתית בה הם מצויים, וביחס לגיל הנבדקים, לחומרת הלקות וליכולת הקוגניטיבית שלהם (IQ).

השערות המחקר הראשונה היתה כי בסיטואציות שונות יימצאו הבדלים במרכיבי השיח וביכולת הפרגמטית של הילדים המאובחנים על הספקטרום האוטיסטי. כלומר, ככל שהסיטואציה תהיה פחות מובנית כך יימצאו יותר לקויים פרגמטיים בקרב הילדים עם ASD. כמו כן, הושערה השערה שנייה לפיה בקרב ילדים עם ASD בעלי IQ מילולי וביצועי גבוה יותר, יימצאו מרכיבי שיח ויכולות פרגמטיות טובות יותר. נוסף על כך, ההשערה השלישית הייתה כי יימצא קשר חיובי בין חומרת הלקות התקשורתיות לבין כישורי השיח והפרגמטיקה. השערה נוספת ואחרונה היתה שלא יימצא קשר בין כישורי שיח ופרגמטיקה לבין גילם הכרונולוגי של הילדים בעלי ASD.

שיטה. במחקר זה בדקנו כיצד הסיטואציה החברתית שבה מצויים הילדים בעלי ASD משפיעה על יכולות השיח והפרגמטיקה. כמו כן, בדקנו את הקשר בין יכולות השיח והפרגמטיקה לבין גיל הנבדקים, חומרת הלקות והיכולת הקוגניטיבית שלהם. במחקר השתתפו 64 ילדים, בני 3-6 שנים, שאובחנו על הרצף האוטיסטי ושתפקודם היה גבוה (HFASD). לכל ילד שעליו בוצע המחקר ציוות צוות הגן שני ילדים משלבים בעלי התפתחות תקינה. הילדים צולמו בשתי סיטואציות שונות - האחת בזמן סיטואציה חצי מובנית של אכילת חטיף, והשנייה בזמן סיטואציה בלתי מובנית של משחק חופשי. הסרטים קודדו לפי שני סולמות: האחד הוא "סולם כישורי שיח", שנבנה כחלק

מעבודת מחקר אחרת שנערכה באוניברסיטת בר אילן והתבסס על סולמו של בדרוסיאן, (Bedrosian, 1985) הסולם השני הוא סולם ה-PRS (Pragmatic Rating Scale) (Landa et al., 1992) שהותאם לגיל הרך בקרב HFASD (Bauminger-Zviely et al., 2014).

תוצאות המחקר. בהתאם להשערת המחקר הראשונה אכן נמצאו הבדלים בין הסיטואציות השונות. למרות זאת, בניגוד להשערה, התוצאות הראו כי לפי קידוד "סולם כישורי שיח" הילדים הביעו כישורי שיח ויכולות פרגמטיות טובות יותר בסיטואציה של משחק, כלומר בסיטואציה בלתי מובנית, מאשר בסיטואציה של אכילת חטיף, המהווה סיטואציה חצי-מובנית. לעומת זאת, בקידוד סולם ה-PRS לא נמצאו הבדלים בין הסיטואציות למעט בשתי התנהגויות. התנהגות אחת הצביעה על חוסר סנכרון רב יותר של הילד עם תוכן השיחה, בסיטואציה של משחק לעומת סיטואציה של אכילת חטיף. ההתנהגות השנייה באה לידי ביטוי בקשיי היגוי ומובנות דיבור ירודה יותר בסיטואציה של אכילת חטיף לעומת סיטואציה של משחק חופשי. לפי השערת המחקר השנייה, נבדקו מתאמים בין מרכיבי השיח (סולם כישורי שיח ו-PRS) לבין מאפיינים התפתחותיים (IQ) מילולי וביצועי, חומרת הלכות וגיל כרונולוגי). תוצאות המחקר הוכיחו כי ה-IQ המילולי והביצועי קשורים לשימוש בסוגות מסוימות, כגון סוגה חברתית וטעונית. כמו כן, נראה כי ה-IQ המילולי והביצועי תורמים ליכולות פרגמטיות טובות יותר על פי סולם ה-PRS. ביחס לשאר השערות המחקר, עוד נמצא כי ילדים בעלי ציון ADOS גבוה, המעיד על לקות תקשורתית חמורה יותר, הראו פחות כישורי שיח. כן נמצא כי הגיל הכרונולוגי תורם למאפיינים של התייחסות למאזין ולשימוש בהתנהגויות פרגמטיות מתוך סולם כישורי השיח.

מסקנות. רוב הספרות מדברת על כישורי שיח ויכולות פרגמטיות של ילדים בעלי ASD באינטראקציה עם מבוגר. לעומת זאת, מחקר זה חידש ובדק כישורי שיח ויכולות פרגמטיות של ילדים בעלי ASD עם בני גילם. כמו כן, כישורים אלו נבדקו בזיקה לסיטואציה החברתית (בלתי מובנית לעומת חצי מובנית). בניגוד להשערת המחקר, תוצאות המחקר הצביעו על כך שבסיטואציה בלתי מובנית, כגון משחק חופשי, כישורי השיח רבים יותר ותקינים יותר מאשר בסיטואציה חצי מובנית, כגון אכילת חטיף. ייתכן כי בסיטואציה של משחק, למרות שהיא בלתי מובנית, הפעילות והמשחקים היו בסיס לאינטראקציה ולשיח. לכן, למרות שהסיטואציה בלתי מובנית והיא אמורה להיות קשה יותר עבור ילדים בעלי ASD, עדיין נצפו בה כישורי שיח ופרגמטיקה טובים יותר. מתוצאות המחקר עלה כי בסיטואציה של משחק חופשי (בלתי מובנה), הופיעו יותר פעולות דיבור סביב הפעילות עצמה, ופחות שיח חברתי המהווה קושי עיקרי עבור ילדים בעלי ASD.

הקושי העיקרי במחקר הוא ברגישות כלי המחקר. אם סולם כישורי השיח יהיה רגיש יותר ייתכן כי יהיה ניתן למצוא יותר הבדלים בין הסיטואציות. למרות זאת, במחקר זה נמצאו ממצאים חשובים המחדשים חידושים בנושא של הבדלים בין סיטואציה חצי מובנית וסיטואציה בלתי מובנית. ממצא זה יכול לשמש בסיס לבניית תוכנית התערבות. לרוב, ההתערבות נעשית בסיטואציה מובנית או חצי מובנית, אך ייתכן כי לפי ממצאי המחקר כדאי לבנות תוכנית התערבות המתאימה דווקא לסיטואציה בלתי מובנית כגון משחק חופשי. כלומר, מחקר זה יכול לשמש בסיס לתוכניות התערבות בקרב ילדים המאובחנים על הרצף האוטיסטי במסגרות החינוך השונות, וכן בתוכניות שילוב של ילדים בעלי ASD בגנים של ילדים בעלי התפתחות תקינה. לפיכך, ייתכן כי ההתערבות החברתית והפרגמטית תהיה יעילה יותר בסיטואציה בלתי מובנית כגון משחק חופשי, וסיטואציה זו תהווה בסיס לפיתוח כישורי השיח בהתייחס למשחקים ולחפצים שתומכים את השיח החברתי. מתוך ידיעה כי לשותף התקשורתי בשיחה יש השפעה גדולה על כישורי השיח של הילד בעל ASD, יהיה מעניין במחקר המשך להתייחס ולנתח את כישורי השיח והפרגמטיקה של הילדים בעלי ההתפתחות התקינה, השותפים למשחק ולשיח, ולבדוק כיצד זה משפיע על כישורי השיח של ילדי המחקר.